

Ličko, Dušan

Aristotelské vplyvy na Marxa v súvislosti s pojmom zóon politikon

Studia philosophica. 2023, vol. 70, iss. 1, pp. 49-61

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2023-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78519>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230811

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Aristotelské vplyvy na Marxa v súvislosti s pojmom *zōon politikon*

Aristotelian Influences on Marx in Relation to *zōon politikon* Term

Dušan Ličko

Abstrakt

Tento článok si kladie za cieľ preskúmať možnú nadväznosť medzi Aristotelovými úvahami o polis a Marxovou filozofiou v prípade pojmu *zōon politikon*. Na to, aby sme tento problém mohli objasniť, tak bude nutné si položiť dve otázky: 1) Je skutočne možné doložiť, že Marx tento termín reflektoval či sa ním inšpiroval? 2) Sú v tomto prípade tvrdenia moderných bádateľov opodstatnené, pokiaľ ide o vplyv Aristotela na Marxa? Na prvú otázku odpoviem kladne, avšak v odpovedi na tú druhú vyjadrím značné pochybnosti, ktoré budú založené na analýze primárnych textov. Dospejem tak k zisteniu, že niektorí bádatelia sa snažia za každú cenu nájsť aristotelské motívy u Marxa aj tam, kde to nie je jednoznačne preukázateľné.

Klíúčové slová

zōon politikon – Aristoteles – Karel Marx – politická filozofia – individuum – Nancy Schwartzová – Claudio Katz

Abstract

This article attempts to analyse the possible intellectual link between Aristotle's polis-related thought and Marx's philosophy in the case of *zōon politikon* term. In order to clarify this problem,

Táto štúdia vychádza z časti mojej bakalárskej práce LIČKO, D. *Aristotelské vplyvy u Karla Marxa...*

we need to ask two questions: 1) Is it really possible to document that Marx reflected this concept or was inspired by it? 2) Are, in this case, statements of modern scholars well-founded when it comes to Aristotle's influence on Marx? I will present an affirmative answer to the first question, while the second one will be answered with significant doubts that will be based on an analysis of the primary texts. This will lead to my proposition that some scholars are trying to discover Aristotelian motifs in Marx at any cost, even in cases where it is not unequivocally provable.

Keywords

zoon politikon – Aristotle – Karl Marx – political philosophy – individual – Nancy Schwartz – Claudio Katz

Množstvo moderných bádateľov (napr. Harvey Mansfield, Claudio Katz či William James Booth) je presvedčených, že existujú značné paralely medzi politickým myslením Aristotela a Karla Marxa. Toto je napokon preukázateľné aj explicitne v slovách samotného Marxa.¹ V tomto článku sa zameriame konkrétne na analýzu Marxovej explicitnej reflexie Aristotelovej úvahy týkajúcej sa pojmu *zoon politikon*. Preto si položíme nasledujúce otázky: Existuje priamy vplyv Aristotela na Marxa v otázke pojmu *zoon politikon*? Je možné tento vplyv preukázateľne doložiť na primárnych textoch? Ako Marx s daným pojmom vo svojom diele pracuje? Aký význam mu dáva?

Článok je rozdelený na tri hlavné časti: 1) Predstavenie samotného filozofického pojmu a súčasne uvedenie najrelevantnejších primárnych textov oboch mysliteľov. 2) Predbežná analýza zrejmych podobností ako aj rozdielov v tom, ako obaja filozofi chápu termín *zoon politikon*. 3) Kritická analýza názorov iných súčasných bádateľov zaoberajúcich sa vzťahom Aristotela a Marxa. Po ukončení tohto rozboru bude prezentovaný záver celej úvahy.

1. Predstavenie problematiky *zoon politikon* na primárnych textoch

Prvou úlohou nášho skúmania musí byť predstavenie samotného Aristotelovho pojmu. Týmto termínom sa Aristoteles snažil vyjadriť presvedčenie, že človek je svojou prirodzenosťou bytosť, ktorá je určená pre spoločný život

1 Detailný prehľad a analýzu daných pasáží je možné nájsť v mojej bakalárskej práci, viď LIČKO, D. *Aristotelské vplyvy u Karla Marxa...*

v obci s ostatnými ľuďmi. Obcou tu však musíme chápať grécku polis, ktorú Aristoteles považuje za prirodzený a najvhodnejší typ usporiadania ľudskej spoločnosti (*Pol.* 1252b28–30). Tento pojem teda užíva v prvej knihe svojej *Politiky* takto:

Jest tedy zřejmo, že *obec jest útvar přirozený a že člověk jest bytost přirozeně určená pro život v obci* [πολιτικὸν ζῷον], a že ten, kdo od přirozenosti a ne jenom náhodou žije mimo obec, jest bytostí buď špatnou anebo lepší než člověk, jako také muž, o němž Homéros s výtkou poznamenal: *Bratrstva, práva i krbu se říká takový člověk*. Neboť takový člověk zároveň jest podle své přirozenosti chtivý války, ježto žije osaměle jako zaběhlý kamínek ve hře. Jest zjevno, proč člověk jest bytostí určenou pro pospolitý život [πολιτικὸν ὁ ἀνθρώπος ζῷον] více než každá včela a každý stádový živočich. Neboť příroda, jak říkáme, nečiní nic bezúčelně.²

Kde môžeme nájsť výslovnú Marxovu reflexiu tohto Aristotelovho motívu? Dôležité sú tu dva texty: jeden pochádza z Marxových *Rukopisov Grundrisse* a druhý z jeho listu Arnoldovi Rugovi z mája 1843. Uvedme si teraz prvý citát, ktorý má podľa americkej bádatelky Nancy Schwartzovej, zaoberajúcej sa vo svojom článku³ postavením tohto pojmu v Marxovom diele, pomerne jednoznačne demonštrovať nadväznosť na uvedené Aristotelove slová:

Čím hlbšie se vracíme do dějin, tím víc se individuum, tedy i vyrábějící individuum, jeví jako nesamostatné [unselbständig], jako náležející k nějakému většímu celku: zprvu ještě úplně přirozeným způsobem v rodině a v rodině rozrostlé v kmen; později v různých formách společenství, které vzniklo z protikladu a splývání kmenů. Teprve v 18. století, v „občanské společnosti“, vystupují různé formy společenských souvislostí vůči jednotlivci jako pouhý prostředek k jeho soukromým účelům, jako vnější nutnost. Ale epocha, která vytváří toto stanovisko, stanovisko izolovaného jednotlivce [vereinzelten einzelnen], je právě epochou až dosud nejrozvinutějších společenských (z tohoto hlediska všeobecných) vztahů. Člověk je v nejdoslovnějším smyslu ζῷον πολιτικὸν, nejen družný živočich, nýbrž i živočich, který se může stát izolovaným jen ve společnosti. Výroba izolovaného jednotlivce mimo společnost – rarita, jež se snad může přihodit civilizovanému člověku, který

2 ARISTOTELÉS. *Politika...*, 1253a1–11. Pre grécky originál nahliadame do ROSS, W. D. *Aristotelis...*

3 SCHWARTZ, N. Distinction between...

byl náhodou přesazen do divočiny a má už dynamicky v sobě společenské síly – je právě takový nesmysl jako vývoj řeči bez *spolu* žijících a spolu mluvících individuí.⁴

V rámci tohto dlhšieho citátu sa Marx zjavne pokúša analyzovať ľudskú podstatu tak, ako sa formovala a prejavovala v priebehu vývoja ľudskej spoločnosti. Pritom sa ale, ako sa na prvý pohľad zdá, snaží rozvíjať či aplikovať Aristotelove pojmá človeka. Poďme sa však pozrieť na druhú zaujímavú pasáž (tentokrát priamo spomínajúcu Aristotela), kde je možné nájsť paralely so *zoon politikon*, aby sme si tento vzťah ešte viac objasnili:

Šosácký svet je *politický svet zvierat* [die politische Tierwelt], a musíme-li uznať jeho existenciu, nezbyvává nám než s ním prostě počítat jako se status quo. Tento svět zrodila a vytvořila barbarská století, a nyní je tu před námi jako důsledný systém, jehož principem je *odlidsťený svět*. Nejdokonalejší šosácký svět, naše Německo, muselo proto samozřejmě zůstat daleko za francouzskou revolucí, která obrodila člověka; a německý Aristoteles, který by chtěl podle našich poměrů napsat svou „Politiku“, by napsal v záhlaví: „Člověk je družné, leč úplně nepolitické zvíře“,⁵ ale stát by nemohl vysvětlit správněji, než to už udělal pan Zöpfl, autor „Konstitučního státního práva v Německu“.⁶

V tejto pasáži je vyjadrené rozhorčenie nad zaostalosťou vtedajšieho rozdrobeného Nemecka, nad jeho feudálnymi pomermi, ktoré neboli schopné implementovať revolučné myšlienky prichádzajúce z Francúzska. Marxa frustruje pasivita Nemcov a ich podriadenosť svojim feudálnym pánom – a práve za účelom vyjadrenia tejto skutočnosti používa preklad pojmu *zoon politikon*, ako sme videli.

4 MARX, K. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) I...*, s. 38; MARX, K. – ENGELS, F. *Marx-Engels-Werke: Band 42...*, s. 20.

5 „Der Mensch ist ein geselliges, jedoch völlig unpolitisches Tier...“

6 MARX, K. – ENGELS, B. *Spisy I...*, s. 362; MARX, K. – ENGELS, F. *Marx-Engels-Werke: Band 1...*, s. 339.

2. Predbežná analýza primárnej literatúry

Je teda zrejmé, že Marx tento Aristotelov výraz vo svojom diele reflektuje. Musíme sa však tiež pýtať: Ako vlastne rozumie termínu *zoon politikon*? Sú tu nejaké rozdielne akcenty? Na tieto odlišnosti je vhodné na tomto mieste upozorniť, aby sme ich mali pri ďalšej úvahe na vedomí.

Za prvé by sme si mali všimnúť, že v prvom Marxovom citáte sa tento filozof vyjadruje s o poznanie väčším dôrazom na jednotlivca. Hovorí totiž o „stanovisku izolovaného jednotlivca“, ktoré sa formuje v rámci „občianskej spoločnosti“, pričom výraz *zoon politikon* má vyjadrovať fakt, že aj tento jednotlivec potrebuje na to, aby sa konštituoval, byť zasadený do spoločnosti iných ľudí. Dá sa teda povedať, že aristotelský význam, ktorý si zakladá na dokonalom a sebestačnom celku polis, Marx mierne posúva smerom k otázkam utvárania individuálnej identity v rámci modernej spoločnosti. Individualita (a jej výroba) môže existovať, pretože sú jej poskytnuté „spoločenské sily“ komunitou iných ľudí. Naproti tomu Aristoteles tvrdí, že obec je „prirodzený útvar“, pričom človek je pre život v ňom „prirodzene určený“. To o pár riadkov ďalej ešte podčiarkuje tvrdením, že „*obec jest ve skutečnosti od přirozenosti dříve než domácnost a než každý jednatel*“ (Pol. 1253a19–20). Marx teda používa tento tradičný pojem politickej filozofie v inom myšlienkovom kontexte – v kontexte spoločnosti od 18. storočia ďalej – než Aristoteles, ktorý zdôrazňuje práve „pospolitý život“ človeka v starovekej polis. Účel jeho použitia je tak u Marxa odlišný, pretože má za úlohu vysvetliť povahu modernej spoločnosti. To sa pochopiteľne odráža aj na jeho význame, ktorý viac berie ohľad na ľudskú individualitu, aj keď zostáva verný tomu, že tento človek je integrálnou súčasťou spoločnosti, čo, ako sme videli, vehementne zdôrazňoval Aristoteles. Ide teda síce o zdôraznenie individuality, ale je tu takisto veľmi podstatný spoločenský aspekt, ktorý individuum formuje. Jedná sa tak o podčiarknutie spoločenského dôrazu pojmu *zoon politikon* prostredníctvom analýzy vývoja ľudského jednotlivca.

Napriek tomu však v druhom citáte z listu Arnoldovi Rugovi Marx zase kriticky píše, že pasívni Nemci spĺňajú definíciu protikladnú tej aristotelskej, a síce, že človek je „nepolitické zviera“, ktoré udržuje „malomeštiacky svet“. Marx tak tento pojem, ako sa zdá, používa nielen v kontexte spoločenskosti človeka, ale aj v snahe poukázať na určitú angažovanosť ľudí za stav spoločnosti, v ktorej žijú, resp. chce poukázať na politický význam tohto pojmu,

ktorý je do istej miery analogický Aristotelovmu dôrazu na účasť človeka v „pospolitom živote“ polis, ku ktorému je pripútaný „prirodzene“. Avšak aj v tomto prípade musíme pripomenúť, že Aristoteles a Marx používajú tento pojem v úplne rozdielnych kontextoch, čiže, zatiaľ čo Aristoteles popisuje prirodzený, dokonalý a cnostný život občana starovekého mestského štátu, Marx sa sústreďuje na politiku skôr v jej modernom význame, t. j. radikálnu politiku so snahou hlboko zmeniť prevládajúce spoločenské pomery.

3. Zhodnotenie názorov iných bádateľov

Teraz síce vieme, že Marx pri užití termínu *zóon politikon* nejakým spôsobom nadväzoval či odkazoval na Aristotela, resp. že posúva určité dôrazy jeho významu, avšak ďalej musíme takisto objasniť, akým spôsobom konkrétne jeho termín chápe *sám o sebe*. Rysujú sa nám tak dve možnosti, a to ako „živočícha sociálneho“, resp. spoločenského alebo ako „živočícha politického“. Tento problém je živo diskutovaný aj medzi odborníkmi na Marxovo myslenie.⁷ Špeciálne touto otázkou sa vo svojom článku zaoberala Nancy Schwartzová, ktorá, analyzujúc štruktúru a kontext našej prvej pasáže od Marxa, tvrdí, že by sme tento pojem písaný v gréckom origináli mali chápať doslova ako „politického živočícha“, pretože inak daná veta nemá zmysel.⁸ Jej myšlienky si teraz postupne prejdeme a pokúsime sa ich posúdiť.

Najprv sa musíme kriticky vyjadriť k dvom motívom jej textu. Prvým je jej poukázanie na podobnosť medzi už citovanou Marxovou pripomienkou, že reč sa môže vyvíjať len v rámci „spolu žijúcich“ a podobne „spolu hovoriacich“ jednotlivcov, a analogickým Aristotelovým dôrazom na reč v rámci spoločnosti.⁹ Aristoteles konkrétne píše (hneď po vyššie uvedenom citáte) toto:

Ze živočíchů jenom člověk má řeč [λόγος]; hlas jest známkou pocitu nelibého a libého, proto jej mají také ostatní živočichové – neboť až k tomu dospěla jejich přirozenost, že mají pocit bolesti a libosti a navzájem si je dávají najevo –, řeč však jest určena k tomu, aby naznačovala, co jest prospěšné a škodlivé, a tudíž také, co jest spravedlivé a nespravedlivé; to jest zajisté vlastní člověku před ostatními

7 Porov. KATZ, C. The Socialist Polis..., s. 248; SCHWARTZ, N. Distinction between...

8 SCHWARTZ, N. Distinction between..., s. 253 – 256.

9 Tamže, s. 255.

živočích, že jediný má smysl pro dobro a zlo, pro právo a bezpráví a pro podobné věci; společenství těchto věcí pak vytváří domácnost i obec.¹⁰

Schwartzová si myslí, že existuje priama spojnica medzi Marxovou zmienkou o jazyku a uvedeným Aristotelovým citátom:

[Marxova] [p]asáž pokračuje dvomi príkladmi ľudských činností, výrobou a jazykom, ktoré, ako tvrdí, by sa mohli rozvinúť skôr len v komunite a nie u izolovaného individua (*vereinzelten Einzelnen*). Toto je podobné pasáži v Aristotelovej *Politike*, ktorá nasleduje po jeho uvedení termínu *politický živočích*. [...] Tam je ľudská jazyková schopnosť spomínaná ako dôvod pre to, že človek je viac než „iné stádové [...] živočích“ určený žiť v polis.¹¹

Konkrétne teda ide o to, že jazyk podľa Marxa mohol vzniknúť výlučne v ľudskej komunite. Je tu teda prepojenie jazyka a ľudského spoločenstva. Podobne Aristoteles tiež prepája pojmy jazyka a spoločenstva, keď hovorí, že reč, resp. súhrn jej vlastností formuje „domácnosť i obec“. Napriek tomu však Aristoteles, ako vidíme, popri zmienke o jazyku analyzuje aj jeho konkrétne vlastnosti, ako naznačovať, čo je „spravodlivé a nespravodlivé“. Marx zase v príslušnej pasáži hovorí „viac formálnym spôsobom“ o ľudskej schopnosti sa individualizovať.¹² Je tu tak aj istá rozdielnosť. Avšak podstatné je, čím sa dostávame k záveru tohto Schwartzovej argumentu, že aj napriek týmto rozdielnym akcentom je u oboch filozofov zhoda v tom, že človek má špecifickú schopnosť „byť politickým“¹³ s pomocou jazyka, čiže schopnosť robiť uvážené sudy s ohľadom na iných ľudí daného spoločenstva.

Aké problémy v tejto Schwartzovej koncepcii nachádzame? Prvým dôležitým nedostatkom je fakt, že Aristoteles aj Marx síce spájajú ideu spoločnosti a jazyka, avšak každý trochu iným spôsobom. Marx totiž hovorí, že „vývoj reči“ je možný len u „spolu žijúcich“ individuí. Aristotelova úvaha je však presne opačná. Hovorí, že je to reč, ktorá „vytvára“ spoločenstvo ľudí, t. j. obec a domácnosť. Implikácia medzi pojmi spoločnosti a reči, resp. jazyka

10 *Pol.* 1253a10–18.

11 SCHWARTZ, N. Distinction between..., s. 255 (vlastný preklad).

12 Tamže (vlastný preklad).

13 V origináli „to ,be political“. Porov. tamže.

je tak v pomere týchto textov protikladná. U Marxa je to spoločnosť, ktorá vytvára reč, a u Aristotela je to reč, ktorá formuje spoločnosť.

Iným problémom je samotný záver celej úvahy. Ten je vlastne generalizáciou, ktorá ale nie je preukázateľne doložená v primárnych textoch, pretože údajná spoločná téza oboch filozofov o politickosti človeka, ktorý robí uvážené sudy v spoločnosti, sa nachádza len u Aristotela. Totiž, len Aristoteles hovorí o reči v rámci spoločnosti, ako o tom, čo vyjadruje, čo je „prospešné a škodlivé“ či „spravodlivé a nespravodlivé“. Marx sa vyjadruje o jazyku len akosi mimochodom, pričom tam také špecifické dôrazy, aké vidíme u Aristotela, nenájdeme. Marx v rámci svojej krátkej zmienky o jazyku nespomína ani politickosť, ani súdenie s ohľadom na druhých ľudí. Podobnosť medzi analyzovanými pasážami tak skrátka v tomto prípade nie je dostatočná.

Za druhý problematický detail Schwartzovej argumentácie považujeme tvrdenie, že Marxova kritika živočíšnosti Nemcov v liste Rugovi vykazuje nápadné podobnosti, resp. je odvodená z Aristotelovho popisu polis.¹⁴ Ako ilustráciu si tu uvedme jeden Marxov citát, na ktorý Schwartzová poukazuje:

To, po čem touží šosák, totiž žít a množit se [...], to chce i zvíře; ledaže by některý německý politik ještě připojil, že na rozdíl od zvířete člověk ví, že chce žít a množit se, a že Němec je tak uvážlivý, že *nic víc nechce* [kurzíva D. L.].¹⁵

Tu je dobre viditeľný dôraz na nemeckú neschopnosť pozdvihnúť sa nad bežné potreby života. Marxovu kritiku tejto nemeckej prízemnosti však Schwartzová dáva do súvislosti s Aristotelovým vyhlásením, že obec je spoločenstvom, „*ktelé sice vzniklo pro zachování života, ale trvá za účelem života dobrého*“ (Pol. 1252b29–30). Podľa tohto argumentu by tak Marxova kritika snahy Nemcov len „žiť a množiť sa“ bez toho, aby sa snažili o niečo viac (t. j. lepší život), mala byť odvodená z danej aristotelскеj pasáže, ktorá hovorí, že človek v obci nielen prežíva, resp. žije len pre „zachovanie života“, ale chce aj niečo viac, čiže mu ide o dobrý život.

Zásadné medzery v úvahe ale nechýbajú ani tu. Konkrétne je vhodné poukázať na to, že nemáme vlastne žiadny dôkaz, že ide o pasáž priamo odvo-

14 Tamže, s. 254; pre úplnosť doplnme, že Schwartzová na tomto mieste tiež formuluje menej problematickú spojitosť medzi nižšie uvedenou Aristotelovou charakteristikou polis a Marxovým rozlíšením medzi sociálnym a politickým živočíchom v liste Rugovi. Porov. tamže.

15 MARX, K. – ENGELS, B. *Spisy I...*, s. 362.

denú z Aristotela. Iste, Marx v tomto texte Aristotela a jeho pojmy spomína, čiže sa môžeme domnievať, že ho mal počas písania listu na myslí. Každopádne však tvrdenie, že človek by nemal žiť len pre bežné prežívanie, ale mal by sa snažiť o naplnenie určitého vyššieho účelu, je tézou, ktorú obhajovalo nepreberné množstvo mysliteľov, a je to takisto názor, s ktorým by možno súhlasil skoro každý človek. Snažiť sa teda rozhodnúť, odkiaľ presne je tento motív prebratý, znamená, že tak trochu hľadáme ihlu v kope sena. Marx toto všeobecné tvrdenie explicitne s Aristotelom nespája, a preto sú takéto domnienky značne špekulatívne.

Napriek týmto chybám však má Schwartzovej úvaha aj zaujímavé postrehy, ktoré môžeme oceniť. Táto bádatelka totiž dochádza v podstate k správne-
mu záveru, že keď Marx píše *zoon politikon*, má na myslí človeka ako súčasť „politickej komunity“, t. j. chápe tento termín skôr politicky a v protiklade k sociálnemu významu.¹⁶ Čo nám na podporu tejto interpretácie hovoria primárne texty? Pozrime sa v tejto súvislosti ešte raz na kľúčovú vetu prvého Marxovho citátu:

Človek je v nejdoslovnějším smyslu ζῷον πολιτικόν, nejen družný živočich, nýbrž i živočich, který se může stát izolovaným jen ve společnosti.¹⁷

Je zřejmé, že Marx sa chce vymedziť voči chápaniu ľudského spoločenstva ako prostého združenia osôb, a tým pádom Schwartzová správne predpokladá,¹⁸ že slovo „spoločnosť“ na konci tejto vety tu musí znamenať niečo špecifickejšie. Je zřejmé, že takáto spoločnosť stojí v opozícii voči „družnému živočíchovi“, ktorý sa spomína v strede citovanej vety. Môžeme si tu ešte pomôcť naším druhým vyššie uvedeným citátom z Marxa, kde odkazujúc na pasívnych Nemcov odovzdane podriadených vrchnosti, s dešpektom (po zmienke o Aristotelovi) tvrdí: „Človek je družné, leč úplně nepolitické zvíře.“ Opäť si musíme dať pozor na kontext, v rámci ktorého sú tieto vety písané, avšak zdá sa byť napriek tomu aj tu pomerne zrejma snaha oddeliť politickú rovinu spoločnosti (t. j. angažovaných Nemcov) od prostej skupiny nejakých ľudí (t. j. pasívnych Nemcov).¹⁹ Avšak, aké máme konkrétne doklady, že Marx

16 SCHWARTZ, N. Distinction between..., s. 253 – 256.

17 MARX, K. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) I...*, s. 38.

18 SCHWARTZ, N. Distinction between..., s. 253 – 254.

19 Porov. tamže, s. 254.

tento pojem chápal práve politicky? Dôkaz o takomto Marxovom interpretovaní Aristotelovho pojmu je v doteraz neuvedenom citáte z *Rukopisov Grundrisse*, kde sa zaoberá rozborom vlastníctva a výrobou v priebehu dejín:

Člověk se stává izolovaným teprve v důsledku historického procesu. Původně se jeví jako *druhá bytost, kmenová bytost, stádný živočich* [Gattungswesen, Stammwesen, Herdentier] – i když naprosto ne jako ζῷον πολιτικόν v politickém smyslu [im politischen Sinn]. Sama směna je hlavním prostředkem tohoto izolování. Činí stádnost zbytečnou a rozkládá ji.²⁰

Tu vidíme, že Marx používa termín *zóon politikon* vo vlastne rovnakej súvislosti, ako v prípade nášho prvého Marxovho citátu, ktorý je navyše tiež z *Rukopisov Grundrisse* – aj tu hovorí o „izolácii“ jedinca v priebehu histórie, a takisto tu pojednáva o výsostne kolektívnom či skupinovom charaktere predchádzajúcich historických typov ľudského súžitia, ktoré navyše opäť hodnotí ako niečo nedostatočné: „Činí stádnosť zbytočnou a rozkladá ju.“ Keďže tu Marx používa vysvetľujúcu poznámku, že človek v týchto pôvodných holistických spoločnostiach nemôže byť chápaný ako *zóon politikon* „v politickom zmysle“, ²¹ prirodzene sa ponúka potenciálna možnosť, že napríklad moderný človek takto chápaný byť môže, pretože je už individualizovanou časťou spoločnosti a nie len homogénnou súčasťou väčšieho celku.

Ak sa opäť pozrieme na veľmi podobný prvý Marxov citát, tak vidíme, že táto možnosť je schodná, pretože Marx tvrdí, že *zóon politikon* „v najdoslovnejšom zmysle“ znamená predovšetkým to, že človek sa „môže stať izolovaným len v spoločnosti“, čo spôsobila (ako píše v predchádzajúcich dvoch vetách) práve „občianska spoločnosť“ 18. storočia s jej novými spoločenskými vzťahmi v rámci modernej epochy dejín.

Ak si teda zhrnieme, k čomu sme touto analýzou Marxových „aristotelských“ textov dospeli, tak nám vychádza, že Marx chápal pojem *zóon politikon*, prinajmenšom v prípade jeho aplikácie na modernú občiansku spoločnosť, ako „politického živočicha“ a nie ako „sociálneho živočicha“, pričom tento politický živočich je (v protiklade ku historickému stádovému či kmeňovému usporiadaniu) zasadený do 18. storočia ako *individualizovaný*,

20 MARX, K. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) II...*, s. 109; MARX, K. – ENGELS, F. *Marx-Engels-Werke: Band 42...*, s. 404.

21 Porov. SCHWARTZ, N. *Distinction between...*, s. 254.

a tak sa mohol stať samostatnou občianskou a politickou entitou, či, ako to pojíma Schwartzová, súčasťou „politickej komunity“ autonómnych indivíduí v rámci širšej spoločnosti.²² Takto by sme teda mohli chápať Marxovu prácu s uvedeným Aristotelovým pojmom – išlo o termín, ktorý Marx preformuloval a pomocou ktorého tiež popísal individualizáciu a politizáciu spoločnosti od začiatku 18. storočia. Na rozdiel od Schwartzovej sa však nechceme púšťať do značne neistých a nepodložených partikulárnych tvrdení, ktoré ona formuluje v prípade vyjadrení Aristotela a Marxa o jazyku a takisto o dištinkcii medzi prežívaním a skutočne dobrým životom.

Tento Aristotelov pojem Marxovi vo svojej úvahe²³ pripisuje takisto Claudio Katz. Aj jeho názory však musíme podrobiť kritike. Pomerne stručne totiž tvrdí, že prvý z uvedených Marxových citátov²⁴ demonštruje, že pre Marxa, pod vplyvom Aristotela, sa jednotlivý človek plne realizuje len v rámci spoločnosti iných ľudí:

Nadväzujúc na Aristotelovu definíciu ľudí ako politických živočíchov, Marx tvrdí, že jednotlivci [individuals] uskutočňujú svoj úplný potenciál len v a skrze spoločenstvo [community] s inými.²⁵

Dôraz na kolektívitu je nepochybne celkom zrejším rysom Marxovho myslenia, avšak v pasáži, na ktorú sa odvoláva Katz, Marx v tomto duchu v podstate nič nehovorí a takto tu s Aristotelovým pojmom nepracuje. Hovorí o tom, ako sa ľudský jedinec emancipuje od homogénnej kolektivity, resp. ako sa formuje „stanovisko izolovaného jednotlivca“ v období „občianskej spoločnosti“. Ide teda o popis vzniku ľudskej individuality a nemôžeme v tom automaticky hľadať doklad, že indivídium sa nielen vytvorí, ale aj zároveň v pozitívnom slova zmysle „uskutočňuje svoj úplný potenciál“. To sú dve rozdielne veci. Koniec-koncov túto svoju hlavnú myšlienku (na začiatku Úvodu ku *Grundrisse*) Marx formuluje takto:

22 Tamže, s. 256.

23 KATZ, C. The Socialist Polis...

24 Katz konkrétne odkazuje len na vetu, kde Marx explicitne používa termín *zoon politikon*. Vid' tamže, s. 248.

25 Tamže (vlastný preklad).

V této společnosti svobodné konkurence [t. j. občianskej spoločnosti] se jednotlivci jeví zbaven přírodních svazků atd., které z něho v dřívějších dějinných epochách dělají příslušenství [Zubehör] určitého, omezeného lidského konglomerátu.²⁶

Vidíme tak, že Marx skrátka takúto „emancipačnú“ myšlienku o *realizácii* jednotlivca v rámci týchto svojich textov priamo nerozvíja, a snaha ju tam napriek tomu nájsť, a pritom ju spojiť s termínom *zoon politikon*, zaváňa nadinterpretáciou. V iných prípadoch už Katz chybuje menej, napríklad na základe našej analýzy Marxových textov vyššie sme skutočne videli, že „politický vzťah je výlučne historický produkt“,²⁷ pričom jeho výrazom skrže individualizáciu je predovšetkým spoločnosť občanov vznikajúca v 18. storočí.

Závěrečné zhodnotenie

Zhrňme si teda, k čomu naša analýza Aristotelovho vplyvu na Marxa v otázke pojmu *zoon politikon* dospela. Z uvedených pasáží, ktoré sme si podrobne rozobrali, je vidieť, že Marx s týmto typicky aristotelským pojmom pomerne intenzívne pracoval, a to konkrétne vo svojich analýzách modernej spoločnosti 18. (v *Rukopisoch Grundrisse*), ale trochu aj 19. storočia (v liste Rugovi). Aristotela v spojení s týmto termínom aj výslovne spomína a tento jeho koncept sa snaží rozvíjať v rámci popisu dejinného prechodu od človeka, ktorý je len nivelizovanou súčasťou väčšieho a homogénneho celku (kmeňa, druhu a pod.), až k vlastnému „politickému živočíchovi“, čím na základe týchto pasáží rozumie hlavne rozvíjajúce sa individuum v prostredí modernej občianskej spoločnosti, t. j. v priebehu 18. storočia. Je to tým pádom vyňatie tohto tradičného filozofického konceptu z jeho prirodzeného prostredia aristotelskej polis a vsadenie do úplne nového hávu, ako výkladového pojmu individualizovanej spoločnosti moderného veku.

Rozsah spoľahlivo zistenej nadväznosti Marxa na Aristotela je však pravdepodobne o niečo menší, než uvádzajú niektorí moderní bádatelia.

26 MARX, K. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) I...*, s. 37; MARX, K. – ENGELS, F. *Marx-Engels-Werke: Band 42...*, s. 19.

27 KATZ, C. *The Socialist Polis...*, s. 248 (vlastný preklad).

Zoznam použitých zdrojov

- ARISTOTELÉS. *Politika*. Preložil Antonín KRÍŽ. Praha: Petr Rezek ²1998.
- KATZ, Claudio. The Socialist Polis: Antiquity and Socialism in Marx's Thought. *The Review of Politics*. 1994, **56**(2), s. 237–260.
- LIČKO, Dušan. *Aristotelé vplyvy u Karla Marxa* [online]. Brno 2022. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/qgglp>>. Bakalárska práca. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- MARX, Karel. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) I*. Preklad Mojmir HRBEK a Ruth HRBKOVÁ. Praha: Svoboda 1971.
- MARX, Karel. *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859) II*. Preklad Mojmir HRBEK a Ruth HRBKOVÁ. Praha: Svoboda 1974.
- MARX, Karel – ENGELS, Bedřich. *Spisy I*. Preklad Bohumil FRANĚK a Jaroslav BÍLÝ. Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1956.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Marx-Engels-Werke: Band 1*. Berlin: Dietz Verlag ¹³1981.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Marx-Engels-Werke: Band 42*. Berlin: Dietz Verlag 1983.
- ROSS, William David (ed.). *Aristotelis Politica*. Oxford: Oxford University Press 1957.
- SCHWARTZ, Nancy. Distinction between Public and Private Life: Marx on the *Zoon Politikon*. *Political Theory*. 1979, **7**(2), s. 245–266.

Bc. et Bc. Dušan Ličko

Absolvent Katedry filozofie, student Historického ústavu, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
488846@mail.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

